

Lenčo Ján

Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Osobitý slovenský prozaik, ktorý vo svojej bohatej tvorbe nastoľuje otázky života a smrti, pravdy, spravodlivosti, moci, myslenia, túžob, citov a všetkého, čo človeku pomáha i bráni v sebarealizácii.

Životopisné údaje:

Narodil sa 23. októbra 1933 v Žiline. Vyštudoval slovenčinu a dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a po jej skončení v roku 1957 pracoval dva roky ako redaktor vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Už počas vysokoškolských štúdií písal recenzie a kritiky do dobových literárnych časopisov. Vzorom jeho generácie, do ktorej patrili neskôr známi a uznávaní kritici M. Hamada, P. Števček, V. Petřík, Š. Drug, J. Noge a M. Gáfrík, boli veľké kritické osobnosti A. Matuška, A. Mráz a M. Chorváth. Počas recenzentského a redaktorského pôsobenia v Bratislave vznikli jeho prvé krátke prózy, publikované v roku 1966 k knižnomu debutu *Cesta na morské dno*. V roku 1959 sa vrátil do rodnej Žiliny, kde v rokoch 1958 - 1968 pracoval v technickej redakcii denníka Pravda. Od roku 1968 bol stredoškolským profesorom, začiatkom sedemdesiatych rokov administratívnym pracovníkom štátneho podniku Slovenská kniha a od roku 1976 do odchodu do dôchodku v roku 1988 správcom kina Úsvit. Skúsenosti zo svojho pedagogického pôsobenia a dlhoročné správcovstvo známeho žilinského kina tvorivo využil vo svojich prózach. Rodná Žilina sa stala jeho trvalým domovom.

Dielo:

Lenčo ako prozaik začínal tvoriť v čase, keď slovenskej literatúre dominovala veľká románová tvorba autorov ako Alfonz Bednár, Vladimír Mináč, Rudolf Jašík a Ladislav Ťažký. Jeho debut **Cesta na morské dno** je súborom viac ako stovky krátkych prozaických miniatúr a oproti vážnemu rozprávačskému tónu predchádzajúcej literárnej generácie zvolil pre svoje príbehy formu anekdoty, bájky, alegórie, ironickej legendy, hyperbolizovaného podobenstva. Jeho prozaické miniatúry majú zároveň silný filozofický podtext, odzrkadľujú, hoci v ironickej a grotesknej podobe vzťah jednotlivca a spoločnosti, otázky pravdy, slobody a poznania. Uznávaný literárny kritik P. Števček po vyjdení knihy v roku 1966 označil autora za „mága literárnej miniatúry“. O dva roky neskôr, v roku 1968 vychádza žánrovo podobne ladená parodická próza **Didaktická kronika rodu Hohenzollernovcov**. Prvá časť tejto „miniencyklopédie zneužívania politickej moci“ (autorova charakteristika) vyšla už v roku 1964 v Slovenských pohľadoch, ale po označení textu za protištátnu kontrarevolučnú literatúru, cenzúra druhú časť kroniky zakázala publikovať. Do tejto línie Lenčových krátkych próz patrí ak kniha **Nepokoj v minútach**. Súborom dvoch noviel **Ďaleká a blízka** sa začínajú v jeho tvorbe výraznejšie prejavovať bezprostredné životné skúsenosti, ktoré v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch literárne zužitkoval vo svojich románoch **Rozpamätávanie** a **Roky v kine Úsmev**. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch Lenčo úspešne autorsky vstúpil aj na pôdu slovenského historického románu. Fascinovaný „posolstvom z hlbín dejín a ľudského srdca“, vybavený znalosťou viacerých svetových jazykov a po študijných cestách na miesta starých civilizácií, vytvoril čitateľsky atraktívne a literárne hodnotné historické prózy **Egypt'anka Nitokris**, **Hviezdne okamihy**, **Zlaté rúno**, **Kleopatrin milenec**, **Odysseus**, **bronz a krv** a **Žena medzi kráľmi**. Vyskúšal si aj postupy sci-fi literatúry v knihách **Pomsta zo záhrobia** a **Socha z Venuše** a formu prerozprávania rozprávok v dielach **Mesačná princezná a iné rozprávky z blízkyh i ďalekých krajín** a **Čarovný kameň** s podtitulom **Rozprávky z Tibetu**. Po roku 2000 vychádzajú výbery z jeho nepublikovaných poviedok **Čarovná Lucia**, **Luckine krídla**, **Svetlo Lucia**, výber satirických mikropoviedok **Zmluva s diablom** a zbierka poviedok **Hriech v Turecku**.

Podrobnejšie o dielach:

Rozpamätávanie - vyšlo v roku 1978, v čase, keď bola slovenská literatúra silne poznačená duchom normalizácie, ktorý znamenal aj výrazný tematický odklon od súčasnosti a preto sa Lenčov román, ironický ku skutočnosti a autorsky odvážny a slobodomyselný, stal výraznou literárnou udalosťou a dnes patrí k významným dielam modernej slovenskej literatúry. Je to príbeh stredoškolského profesora slovenčiny a dejepisu Jána Kameníka, ktorý sa po rozhodnutí odísť zo školy, začne rozpamätávať nielen na svoj osobný život, ale formou mozaikovitej kompozície, s využitím početných literárnych žánrov (od klasického rozprávania až po horor) rozpráva reálne i len tušené príbehy svojich pedagogických kolegov. Dej románu sa odohráva v priebehu výročnej klasifikačnej konferencie, keď si Kameník, v snahe zahnať nudu, predstavuje kolegov v rozličných - veľaokrát absurdných situáciách. Rozpamätávanie, autorom datované rokom 1970, je zároveň rozprávaním o niekoľkých predchádzajúcich desaťročiach slovenského života.

Roky v kine Úsmev -- majú formu tradičného románového rozprávania a výrazne autobiografický charakter - zhodnocujú životné a rodinné skúsenosti autora, ktorý viac ako jedno desaťročie pôsobil v kine Úsvit. Niektoré časti rozprávania sú nesené výrazným „duchom erotiky“, podľa autora to bol aj jeho hold jeho najväčšej literárnej láske Maupassantovi, ktorý formoval jeho vkus a učil ho „decentne písať“ aj o chúlостivých veciach.

Socha z Venuše - 41 sci-fi poviedok, niektoré sú domýšľaním reálnych životných situácií, mnohé sú situované do budúcnosti alebo súvisia s výpravami do vesmíru.

Kleopatrin milenec - zbierka poviedok je cestou do tajuplných hlbín času, do zaniknutých civilizácií Egypta, Babylonu, Grécka, Ríma.

Didaktická kronika rodu Hohenzollernovcov - autor ju písal v roku 1963 a chcel vytvoriť ironickú encyklopédiu zneužívania politickej moci, opísať jej mechanizmus a sformulovať jej filozofiu. Kniha je však nielen obrazom „preddemokratického“ Československa, ale aj obrazom negatívnej moci na ktoromkoľvek mieste a v ktorejkoľvek dobe.

Odyseus, bronz a krv - román je svedectvom, že mytológia rôznych národov nám má aj dnes čo nové povedať. Autor siahol po veľkej homérskej téme a interpretoval ju po svojom. Cez známy príbeh o Odyseovi pripravil vtipnú demýtizáciu antiky, originálny hold človeku cez poznanie morálnych hodnôt, životných istôt a stále oprávneného boja za dobro. Nejde len o historické postavy, ale aj o vytváranie modelových typov a situácií, takže celá próza nie je len o minulosti, ale presahuje do súčasnosti.

Úryvky:

Čarodejník z Atén - úryvok

Volaniu neba nemožno odolať... Ikaros smelo letí do zlatistých výšin, ta, kde sa pred ním neocitol nijaký smrteľník. Vyššie, stále vyššie! Spaľuje ho neuhasiteľný smäd - smäd po nebi a slnku. Ak ho neukojí, zahynie. Musí, musí ho uhasiť! Ale to môže iba tam, tam hore, v tej jagavej modrosti... Len tam, nikde inde... Opája sa rozprávkovým rozmachom síl a jednodaj stúpa, netrpezlivo, dychtivo a nenásytne. Daidalos ho hlasno varuje, ale on nepočuje. Letí ako šíp z čarovného luku, šialene rýchlo a nezadržateľne, letí do stredu nebies, k blížiacemu slnku. Rozplýva sa v neopísateľnej rozkoši. A slnko mu zatiaľ roztápa vosk na krídlach. Ale Ikaros o tom nevie. Daidalova výstraha mu nezíde na um. Je iba nebo a slnko! A on. A on sám chce byť slnkom. Ďalej máva ramenami, ale krídla vypovedávajú poslušnosť... Krídel už niet... Okolo Ikara poletuje perie... Z ramien mu kvapká vosk...

Rozpamätávanie - úryvok

Blúdi zrakom po kolegoch a kolegyniach. Spásonosný nápad je zrazu tu, prišiel sám od seba. Prechádza očami z kolegyne na kolegyňu, z kolegu na kolegu. Nuda... Každý z kolegov, každá z kolegyň je živou nudou, najvierohodnejšou podobou nudy, táto konferencia je veľkou a produktívnou továrňou nudy, Je tridsaťdva karát. Je tridsaťdva zubov. A je tridsaťdva členov profesorského zboru, tridsaťdva podôb nudy. Zažením nudu nudou, uveličene si myslí Kameník, a tak ju premôžem. Pol treť'a roka prežil v tomto zbore, medzi týmito mužmi, ženami a dievčatami, a len málokedy sa nudil. A teraz, v hodine slávnostnej nudy, prejde jedného po druhom, tak ako vedľa seba sedia, uvoľní stavidlá pamäti, nech sa valí prúd spomienok, zážitkov, klebiet. Nech v ňom poznove ožije všetko, čo skúsil. To bude hra, ktorá zaženie lepkavú konferenčnú nudu, hra, o ktorej nebude nik vedieť, ktorá bude len v ňom. Bude pokojne sedieť, tváriť sa zúčastnene, bude ako všetci. Z pamäti, ktorá mu ako špongia pol treť'a roka nasávala dojmy a skúsenosti, kvapká. Kameník bude špongiu žmýkať, kým v nej neostane ani jediná spomienka, a potom pozbiera všetky kvapky ako vzácne perly. Čo z toho vyjde?...

Muž a žena - poviedka z knihy Zmluva s diablom

Kde bolo, tam bolo, v neskutočnom svete, ktorý so skutočnosťou ani s naším svetom nemá nič spoločné, niekde v bájnóm svete rozprávok to bolo. V tom svete žil jeden muž a jedna žena. A tá žena toho muža tak veľmi milovala, ako ešte nikto nikdy nikde nikoho nemiloval. Ako však býva v rozprávkach, ten muž sa o tú ženu vôbec nezaujímal, ba hriešne dlho mu trvalo, kým si vôbec všimol, že jestvuje. A ešte dlhšie, kým pochopil, že ona sa zaujíma o neho. Ale ani vtedy, keď to pochopil, nezačal jej záujem opätovať. Práve naopak. Nielen že si ju ako dovtedy nevšímal, ale priam na ňu zanevrel, ba hádam možno povedať, že ju až znenávidel. A keď mu povedala, že je jej vyvoleným a že si nechce vziať nikoho iného okrem neho, tváril sa, že ponuku ani len nepočul. A žena? Nezachovala sa, ako by sa v takomto prípade zachovala väčšina žien. Nezanevrela na muža, ktorý ju tak urážlivo ignoroval, v jej srdci sa voči nemu vôbec nerozhorela nenávisť. Vyčkávala. Trpezlivo, pokorne a utiahnuto vyčkávala. Tak trpezlivo, pokorne a utiahnuto, ako vie iba ten, kto miluje najneľahšovannejšou a najnezískateľnejšou láskou. Vezmem si ťa, ustavične sa mu prihovárala, čoraz hlasnejšie, no vždy rovnako nevťeravo, veď patriš mne, pri žiadnej inej nebudeš mať tak málo starostí a tak veľa pokoja. On však na jej výzvy nedbal ani vtedy, keď už všetci vôkol nich vedeli, že sa oňho uchádza. Ako zaslepený sa hnal za krásou iných žien a mrhal s nimi svoj čas, sily aj schopnosti. Žena sa na všetko dívala a odpustila mu už vopred každú neveru, ktorej sa voči nej dopustil s inými ženami. Zhovievavo sa usmievala, keď nechápal, že rozkoše, za ktorými sa ženie, nie sú ničím v porovnaní s rozkošou, ktorú mu môže poskytnúť ona. Nikto iný - jedine ona. Len preto sa tak mohla správať, lebo jej láska bola vskutku bezhraničná. Aj láskyplná istota, že naňho nečaká márne. Kto takto bezhranične miluje, nemôže sa nadočkáť. Napokon sa dočká. A tak sa dočkala aj ona. Jedného dňa si ho vzala. Ten muž sa volal Život. A tá žena sa volala Smrť.

Myšlienky:

Vždy som odhadol, koľko voľna ma čaká (v technickej redakcii Pravdy v Žiline), a podľa toho som napísal jednu miniatúru - stranovú, dvojstranovú, trojstranovú a pod. Preto som začínal tzv. miniatúrami. A prečo prívlastok tzv.? Kto ich pozornejšie prečítal, iste prišiel na to, že väčšinou ide o akési koncentrované miniatúrne novely alebo dokonca aj romány... inak, kacírsky si myslím, že tieto „miniatúry“ v pravom zmysle literatúrou ani nie sú. Je to len záležitosť nápadu a jeho remeselne zručnej realizácie, iba úbohý zákrpok epiky... (Ján Lenčo)

Reflexiami o človeku sa napája Čarodejník z Atén na Egypt'anku Nitokris a Hviezdne okamihy. Aj v tomto diele dochádza jeden z hrdinov, Amyntas (a s ním autor) k presvedčeniu, že dejiny nie sú len výtvorom veľkých, ale rodia sa z každodennej práce jednotlivcov, národov a celého ľudstva. Dokonca ani báj... by nemohla vzniknúť bez tých

obyčajných ľudí, ktorí sa v nej ani nespomínajú“. Egyptanka Nitokris vyrastá z fikcie, ktorú autor povyšuje do roviny mýtu; Hviezdne okamihy z historických látok, ktoré prehodnocuje, a Čarodejník z Atén z mýtu, ktorý zrealňuje. (Albín Bagin)

Lenčo je jedným z našich najvzdelanejších tvorcov, originálny tematicky i novou tvarovou a mysliteľskou kultúrou. (Pavol Števček)